

Format de citation

Vokurka, Michal: Rezension über: Eva Chodějovská / Jiří Banský, *Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina v 16.-18. století na východě Čech / Landscape in the Hands of Baroque Man. People and the Landscape of the 16th to 18th Centuries in the East of Bohemia*, Josefov: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově, 2020, in: *Český časopis historický*, 2021, 2, S. 420-424, <https://recensio-stag.lorax.sylab.com/r/383ddbdb1e394194a55ba313bb3bcab6>

český časopis historický

copyright

Cet article peut être téléchargé et/ou imprimé à des fins privées.
Toute autre reproduction ou représentation, intégrale ou substantielle de son contenu, doit faire l'objet d'une autorisation (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

doplňována koupěmi jednotlivých mincí (jejichž nálezové okolnosti se ovšem zpravidla nepodaří blíže osvětlit); geograficky postihuje celé Čechy (vyjma západních). Osudy některých depotů mezi objevením a okamžikem, kdy se staly součástí muzejních sbírek, nemají daleko k detektivnímu čtení (bližší pohled zaměřený tímto směrem ozřejmil i očekávatelný fakt, že v mezidobí byly soubory částečně rozchváceny).

Struktura katalogových hesel odpovídá standardům v daném směru (identifikace mince a její datace, panovník, z jehož doby ražba pochází a mincovna, v níž byla vyražena, popis aversu i reversu, hmotnost a rozměry mince, její rysoz, závěrem literatura a inventární číslo v rámci muzejní sbírky); všechny položky jsou doprovázeny kvalitními barevnými fotografiemi obou stran mince (o rozměrech 170 % velikosti originálu). Katalog doprovázejí tabulky XRF analýzy (rysoz) a hmotnosti mincí a konkordance inventárních a katalogových čísel souboru. Knihu uzavírá bibliografie a obsažné resumé v angličtině.

Výpravná publikace primárně poslouží specializovanému numismatickému bádání – na shrnující pasáže týkající se uherských zlatých mincí ve středověku navazuje obsáhlý katalog. Kulturněhistorická výpověď jednotlivých mincovních depotů je sice limitována z hlediska možností rekonstrukce jejich osudů a zčásti poznamenána také jejich neúplností, i tak ovšem zasahuje široké tematické spektrum od otázek hospodářských až po dějiny muzejnictví.

Robert Šimůnek

Eva CHODĚJOVSKÁ a kol.

Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina v 16.–18. století na východě Čech

Josefov, Národní památkový ústav 2020, 425 s., ISBN 978-80-88226-23-9.

Výzkum historické krajiny patří k tématům, která mají vysoký potenciál oslovit širší veřejnost. Potvrzuje to i přednáškový cyklus zaměřený na šlechtické rody východních Čech a jejich vztah ke krajině 17. a 18. století, proběhnulší jako součást prezentačního tématu „Krajina. Kulturní i přírodní dědictví“ vyhlášeného Národním památkovým ústavem¹ (NPÚ) v roce 2017. Do jisté míry tak lze knihu vnímat v kontextu dalších prací NPÚ o historické krajině,² autoři a autorky však pocházejí z různých výzkumných pracovišť a historické krajině se věnují dlouhodobě. Odráží se to v serióznosti příspěvků, doprovázených bohatým mapovým a obrazovým materiálem.

1 S ohledem na současné snahy o komplexní pojetí přírodních a kulturních fenoménů v krajině připomeňme, že v letech 1958–1990 existoval jako předchůdce současného NPÚ Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, jehož působnost odkazuje ke společným poválečným kořenům péče o přírodní a kulturní dědictví.

2 Ludmila OURODOVÁ-HRONKOVÁ (ed.), *Schwarzenberská krajina Hlubocka a Třeboňsko. Proměna krajiny na vybraných schwarzenberských panstvích v letech 1660–1930. Katalog výstavy*, České Budějovice 2017; David TUMA, *Zlatý věk obor. Z historie obornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Plzeň 2018; Renata TIŠEROVÁ (ed.), *Hraběcí obory. Odkaz Clam-Gallasů v krajině Jizerských hor*, Liberec 2019.

Knihu rámuji dvě studie Evy Chodějovské, ostatní příspěvky (kapitoly) jsou rozděleny do čtyř tematických okruhů (oddílů). Jsou přitom rozlišeny dvě kategorie: první tvoří příspěvky obecnější povahy (avšak s důrazem na vymezené území), v druhé najdeme „pohledy zblízka“, tedy konkrétní případové studie k jednotlivým rodům, jejich panstvím a projevům péče o krajinu.

Úvod z pera Eva Chodějovské, „Cesty ke krajině“, vymezuje pozici autorského kolektivu v dosavadním bádání o barokní krajině. Tu autoři chápou především jako krajinu s kulturním otiskem člověka, s časovým zařazením do 17. a 18. století. (Šestnácté století, avizované v názvu knihy je zastoupeno vsutku marginálně.) Zohledňují přitom zejména užívání barokního slohu (především v architektuře) a fenomén barokní zbožnosti. Uvědomují si ovšem, že takto vymezený časový rámec není kulturně homogenním obdobím. Upozorňují tedy na dvě odlišné, nesterétně dlouhé etapy (především je pozdní doba vlády Marie Terezie a počátek vlády Josefa II.), během nichž lze hovořit o barokní krajině.

Zahrnutí celého 18. století je zdůvodněno faktem, že krajina se „neproměňuje v rychlém tempu“ (s. 16), a nástup nových nábožensko-filozofických, hospodářských či estetických trendů se v krajině projevil se zpožděním. Zároveň je charakterizováno a vymezeno zkoumané území, jež se do jisté míry opírá o hranice královéhradecké diecéze z roku 1784 (s. 23). Pro uplatňovaný pohled jsou také důležité jednotliví vlastníci východočeských dominií, kteří ovlivňovali podobu krajiny v roli stavebníků a hospodářů.

Druhá stať Chodějovské tvoří první oddíl s názvem „Krajina zvěčněná“ a věnuje se záznamům krajiny na starých mapách a dalších typech vyobrazení. Tomuto tématu se nedávno v obsáhlé monografii věnoval Robert Šimůnek,³ nicméně Chodějovská zde prezentuje problematiku tvorby a dobového využití map v kontextu východních Čech a také v trochu jinak pojatém časovém vymezení. Její studie upozorňuje na to, co doboví aktéři – ať již objednavatelé nebo zhotovitelé jednotlivých děl – považovali v krajině za důležité a hodné zaznamenání. Vnitřní členění kapitoly bere v potaz, jakému účelu mapy historicky sloužily, kde byly uchovávány a pro koho byly určeny. Pro větší názornost se autorka formou sondy zaměřila na relativně bohatý a známý mapový a obrazový materiál k majetkům Colloredů, Šliků a Šporků.

Druhý oddíl („Krajina kultivovaná“, věnovaný hospodářství, je tvořen příspěvky více autorů. Za výjimečný, a to nejen v kontextu této publikace, lze považovat text Jiřího Hrbka o hospodářském využití krajiny. Dluh současného bádání hospodářským dějinám raného novověku (čest výjimkám) vychází najevo již při letmém pohledu do poznámkového aparátu, kde dominují práce z padesátých až sedmdesátých let 20. století. Hrbkova studie přístupně seznamuje čtenáře se základní charakteristikou a vývojem šlechtického velkostatku, a to včetně lesnictví nebo postupného prosazování nových ekonomických názorů a jejich zavádění do praxe. Díky tomuto textu by zvýšený zájem o krajinu mohl vést (mimo jiné) k určité rehabilitaci témat z hospodářských dějin.

Trochu neintuitivně je do tohoto oddílu zařazena i kapitola „Typologie a hierarchie raně novověkých šlechtických sídel“ Radky Nokkala Miltové. Sídla představovala mj.

3 Robert ŠIMŮNEK, *Obraz šlechtického panství v Čechách 1500–1750*, Praha 2018.

i správní a ekonomické centrum domény. Bohužel tato studie nepodává příliš plastický obraz typologie sídel na příkladu východních Čech. Drží se velmi obecné roviny. Očekával bych také více pozornosti, věnované krátkodobě využívaným vedlejším sídlům, drobným letohrádkům a lusthauzům. Autorka se tohoto fenoménu dotkla jen letmou zmínkou několika loveckých zámečků (s. 96). Předeslala, že zaměří pozornost na rezidence Ottavia Piccolominiho, Matyáše Gallase a Waltera Leslieho (s. 97), nicméně o Gallasovi již není do konce textu ani zmínka. Více nás autorka seznamuje jen s interiéry zámků v Náchodě a Novém Městě nad Metují.

Nezpochybnitelný znalec hospodářských dvorů Jan Žižka dokazuje své renomé příspěvkem o barokních hospodářských dvorech v krajině východních Čech, v textu doslova nabitým příklady ze zkoumaného území. S tím však souvisí i určitý nedostatek, spočívající v absenci komplexnějšího pojetí, vyzdvihnutí případných regionálních specifik východních Čech nebo možných odlišností dvorů v Polabí od těch, které se nacházely ve vyšších nadmořských výškách. Pokud jde však o partikulární pohledy na uvedené příklady z mnoha východočeských panství, je čtenáři detailně představena základní stavební dispozice dvora, jeho situování v krajině (okolní pozemky, návaznost na síť cest apod.) i případné zachycení na starých mapách.

Hospodářsky zaměřený oddíl pokračuje třemi kapitolami o doménách jednotlivých rodů. Jiří Hrbek představil panství valdštejnská, přičemž jeho text lze chápat jako komplementární k obecněji pojaté studii na úvod oddílu. Jan Luštinec se zaměřil na Harrachy a jejich hospodářské reformy, jejichž provedením byl pověřen František Karel Swéerts-Sporck. Ty se soustřeďovaly na rozvoj řemesel, raných forem průmyslu (především sklářství, železářství a plátenictví) a s tím souvisejícího lesnictví. Oddíl uzavírají Jiří Louda s Evou Chodějovskou textem o Morzinovských državách s důrazem na budní hospodářství, lesnictví, hornictví a hutnictví. Autoři neopomenuli ani fenomén vzniku nových vesnic na konci sledovaného období a jejich pojmenování po šlechtických majitelích či vrchnostenských úřednících (s. 162). Ostatně i jména vnímáme jako součást krajiny.

Třetí oddíl („Krajina utvářená“) se zabývá odrazem estetického a duchovního cítění barokního člověka v krajině. První ze dvou obecnějších studií je věnována krajině duchovní (někdy též označované jako sakrální). Markéta Holubová zde představuje jednak obecné prostorové uspořádání sídel a jejich okolí s ohledem na duchovní význam jednotlivých míst. Upozorňuje na roli drobných sakrálních památek, ale také na rytmus cyklického času, v jehož plynutí docházelo k pravidelným rituálním úkonům spjatým s konkrétními místy. V druhé polovině textu pojednala o poutích, přičemž podala základní topografii poutních míst ve východních Čechách.

V následující kapitole nabízí Eva Chodějovská pohled na tzv. českou barokní komponovanou krajinu, již autorka charakterizuje jako *Gesamtkunstwerk*. Byť krajinu formovala díla architektů, zahradních architektů, sochařů a dalších umělců (s. 192), zůstává podle mého mínění otázkou, nakolik je tento pojem přílišný, když se jedná výhradně o umění výtvarné, vnímané očima. Např. zvuková složka a čichové vjemy působily pouze při vybraných příležitostech (navíc jen pro privilegované) a těžko je považovat za integrální součást barokní kulturní krajiny. Autorka dále poukazuje na základní principy, které

stály za komponovanou krajinou, a jejich aplikaci v českém prostředí. Kromě představení tradičních kompozic Valdštejnova Jičina a benediktinského Broumova upozorňuje autorka také na fenomén imitace (zpřítomnění biblických míst, např. Golgota, Tábor, Santa Casa). Ten výrazně přispěl nejen k formování mentální mapy obyvatel, ale vedl i k vytváření fyzických dominant výrazně viditelných v krajině.

V případových studiích se Jindřich Kolda věnoval krajině barokních poutníků mezi Kuksem a Žirčí, Lucie Rychnová pak šlikovským panstvím. Koldova studie vyváženě pojednává jak o Šporkových, tak o jezuitských záměrech v prostoru Kalvárie v Novém lese. Zatímco původně mělo jít o de facto společný projekt, výsledkem byl spor, v němž krajinotvorba sehrála zásadní úlohu (s. 212). Za důležité lze považovat autorovo konstatování o cílení stavebníků na různé publikum.⁴ V závěru Kolda kriticky pojednává i o současné umělecké instalaci, která je příznačnou ukázkou novodobé dezinterpretace dobového záměru (s. 217). Následující text Lucie Rychnové – jakkoliv funguje samostatně – představuje prakticky jen výtah z její nedávné zdařilé monografie.⁵

Poslední oddíl („Krajina přetvářená“) pojednává o vymezených částech krajiny, které byly podrobeny regulaci, aby zde mohly vzniknout obory a zahrady. Markéta Šantrůčková se zaměřila na obory. V nich byly plochy a průseky komponovány tak, aby navazovaly na své okolí a zároveň aby odpovídaly potřebám lovu. Oproti hospodářským lesům v nich rostlo více listnatých dřevin a zalesněné plochy byly doplněny o volnější prostranství s loukami a vodními plochami. Autorka upozorňuje na význam obor a bažantnic z pohledu památkové péče a ochrany přírody (s. 265).

Pozoruhodná je stat Šárky Steinové o barokních zahradách, která v závěru tematizuje tvorbu Františka Thomayera a dalších zahradních architektů přelomu 19. a 20. století, inspirovanou právě barokními zahradami. Promyšlený text směřuje od zahrad jakožto fenoménu evropského baroka a dobových teoretických prací přes typické kompoziční a vegetační prvky až k jednotlivým barokním zahradám ve východních Čechách. Důraz autorka kladla také na druhy květin, keřů a stromů, které se v zahradách objevovaly. Poslední část studie (s. 276–280) je věnována moderní době a zdůrazňuje, že baroko a jeho principy zůstaly živé i po skončení „barokní“ epochy.

Oddíl uzavírá studie Jiřího Balského o kolowratské oboře v Černíkovcích. Autor i díky spektru metod stavebně-historického průzkumu upozorňuje na relikty některých kompozičních prvků (např. úpravy ostrovů a poloostrovů rybníka), stejně jako na druhy v oboře chované a lovené zvěře. Komparační závěr textu se šířeji dotýká obornictví v první půli 19. století.

Závěr knihy, opět z pera Evy Chodějovské, sumarizuje výsledky autorského kolektivu a ukazuje zásadní proměny východočeské krajiny ve sledovaném období. Poučný je bodově podaný přehled impaktů jednotlivých období před i po baroku (s. 307–308). Čtenář, kterým v případě této publikace pravděpodobně nebude jen poučený badatel, tak

4 Zatímco Šporkovy realizace měly sloužit početnému publiku, převážně poutníkům odjinud (s. 209), jezuité výstavbou i doprovodnými akcemi cílili především na vlastní poddané (s. 211).

5 Lucie RYCHNOVÁ, *František Josef Šlik a česká barokní krajina. Život šlechtice na východočeském venkově*, Praha 2020.

získá přehled o nejvýznamnějších zásazích do krajiny před sledovaným obdobím, ale také po něm – tedy o tom, jakým proměnám byla vystavena barokní krajina a její relikt.

V příloze následuje historická mapa vrchnostenské, krajské a církevní správy. Jde o vítaný počín, který bohužel v knize, v níž je mapa rozdělena na devět stran, nevynikne tolik, jako v internetovém prohlížeči, kam je naštěstí čtenář odkázán pomocí linku.⁶ Přesto by však bylo vhodné doplnit vlastní mapu o text popisující metodiku, na jejímž základě bylo dílo vytvořeno. Mapový rejstřík je také poměrně chudý: obsahuje jen názvy jednotlivých domén, nikoliv např. vlastníky. Nicméně na tomto poli – historické mapy panství – lze očekávat další vývoj a k jeho prezentaci bude, spíše než kniha, vhodnější právě zmíněné prostředí on-line aplikací.

Publikace *Krajina v rukou barokního člověka* představuje důležitý mezník v bádání o historické krajině (nejen té barokní). Alespoň v rámci regionu se podařilo získat příspěvky širokého okruhu badatelů k mnoha významným aspektům barokní krajiny. Při četbě je trochu patrná nestejná míra propracovanosti jednotlivých příspěvků, případně nevyváženost mezi obecným a konkrétním. Díváme-li se však na knihu jako celek, řada z těchto nedostatků zaniká, neboť texty se namnoze dobře doplňují. Vhodné je i zarámování studiemi editorky, které dokresluje kontext sídelní sítě či vývoje církevní správy. Kniha je vybavena řadou vyobrazení a celkově kvalitním grafickým zpracováním. To také přispěje k odborně podložené popularizaci tak komplexního tématu, jakým je barokní krajina.

Michal Vokurka

Karel STANĚK – Michal WANNER

Císařský orel a vábení Orientu. Zámorská obchodní expanze habsburské monarchie (1715–1789)

Dolní Břežany, Scriptorium 2021, 527 s., ISBN 978-80-7649-010-9.

Dlhodobý záujem oboch autorov o problematiku koloniálnej expanzie európskych krajín sa prejavil aj v monografii venovanej zámorskému dobrodružstvu ríše Habsburgovcov z XVIII. storočia. V českej i slovenskej historiografii sa tak prvý krát stretávame s komplexným popisom jediného koloniálneho počínu podunajskej monarchie počas jej stáročného vývoja. Publikáciu tvorí po úvode šesť častí rozdelených do sedemnástich kapitol, venujúcich sa jednotlivým aspektom habsburskej snahy o uchytenie sa na africkom i ázijskom kontinente v dobe boja európskych štátov o exploatáciu zdrojov z iných kontinentov.

V úvode približuje Michal Wanner svoje zámery, ktoré ho iniciovali pri rozhodnutí o jej napísaní. Zdrojmi monografie vznikajúcej niekoľko rokov boli archívne pramene prevažne zahraničnej proveniencie a to z Talianska, Veľkej Británie, Rakúska, Holandska či Belgicka.

Prvá časť „*Otvorenie samoru*“ je uvedená kapitolou „Od ríše k ríši“, ktorá vnesie čitateľa do impéria Habsburgovcov začiatkom XVIII. storočia. V roku 1711 sa vládcom viacerých

6 <https://npu.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=72d1162afa3f447d9da4d864aa8aebcf> (30. 3. 2021).